

Ḳureyşizāde Meḥmed Fevzī

‘Aynü'l-Ḥaḳīḳa fī Rābıṭati't-Tarīḳa

“The Eye of the Truth Regarding the Bond of the Path”

edited by

Adeliia Davletova

&

Christoph K. Neumann

Halle (Saale)

2022



Adeliia Davletova (LMU München): ORCID Nr. 0000-0002-0863-6586
Christoph K. Neumann (Orient-Institut Istanbul): ORCID Nr. 0000-
0003-2843-6669



This document has been created December 12th, 2022.

urn:nbn:de:gbv:3:5-1351414153-182676660X-18
(<http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:gbv:3:5-1351414153-182676660X-18>)

DOI 10.25673/96477 (<https://doi.org/10.25673/96477>)



Introduction

This small study is an annotated edition of Kureyşizāde Meḥmed Fevzī's apologetic treatise on the Sufi practice of bonding with the master (*rābiṭa*), a key feature of the Hālidiye branch of the Naqşbendiye-i Müceddidiye order. The short pamphlet is entitled '*Aynü'l-Ḥaḳīka fī Rābiṭati't-Ṭarīka*', which translates as "The Eye of the Truth Regarding the Bond of the Path" with the connotation of "source" for '*ayn*' (here translated as "eye") and an allusion to the discussion about the ultimate sameness of all mystic paths (*ṭarīka*, pl. *ṭarīkāt*) as one way leading to the unity with God. This short introduction confines itself to the identification of author and text with some short remarks on content and context.

The author

Kureyşizāde Meḥmed Fevzī (1826-1900) was a career scholar (*ʿālim*) and prolific author during the second half of the nineteenth century.¹ At the beginning of his adult life, in the early 1840ies, he went to the hajj. In Mecca, he was initiated into the Naqşibandī order by a certain sheikh

¹ Meḥmed Fevzī and his texts are seriously understudied. The scope of his intellectual activities, the linguistic diversity of his œuvre, his depth of scholarship, and the sheer number of texts authored by him render a comprehensive monographic treatment a task too big for any doctoral dissertation. Furthermore, it is well possible that his (as far as it is known) political and intellectual position as an eminent representative of *the status quo* also contributes to this lack of interest. For the time being see: Mustafa İsmet Uzun, art. 'Fevzi Efendi, Edirne Müftüsü', *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), vol. 12, pp. 506–9 <<https://islamansiklopedisi.org.tr/fevzi-efendi-edirne-muftusu>> [accessed 20.VI.2021].

‘Abdullāh. Subsequently completing his education in the Western Anatolian city of Manisa, Meḥmed Fevzī was appointed as a madrasa and public teacher (*ders-i ‘āmm*) in Edirne.² He stayed there until 1864 after becoming mufti of the city; and continued to call himself “Edirne Müftīsi” also after his deposition – at least occasionally. He continued to serve in various, mostly provincial positions and slowly rose in the ulama *cursus honorum*. He ultimately attained the rank of *Rūmeli kâdî-‘askerligi*, the peak office in the Ottoman hierarchy of judges.

Meḥmed Fevzī’s eminence, however, stems less from this successful professional life but from his activity as a writer. He authored and translated about 75 works in Turkish, Arabic and Persian that covered many fields of knowledge: Qur’an commentary, discursive theology (*kalām*), practice of Sunni piety, religious morality (including a number of treatises supporting Sultan ‘Abdü’l-Ḥamīd’s II authority), mysticism, studies on literature, and poetry – Meḥmed Fevzī penned verses in the “three languages” of Arabic, Persian, and Turkish. He must be counted among the leading intellectuals of the Ottoman religious establishment of the second half of the nineteenth century. He was not untypical in combining Sunni scholarship with an adherence to the Ḥalīdī branch of the most orthodox Sufi order in the Ottoman Empire, the Naḳṣibandīyya-Mucaddīdiyya (or, in Turkish, Naḳṣbendīye-i Müceddīdiyye).

The text

The *‘Aynü’l-Ḥaḳīka fī Rābīṭati’ṭ-Ṭarīka* is a refutation of claims that the practice of *rābīṭa* is not in accordance with the foundations and standards of (Sunni) Islam. It is thus part of a longer debate on the legitimacy of this practice that obliged the disciple (*mūrīd*) to recall the image (*ṣūret*) of his master (*mūrṣid*) in a way that he (sometimes, she) essentially surrenders to the sheikh’s will. This mental dissolution of the adept in the master was regarded by practitioners a step on the way to the

² For a list of people of deep spiritual and intellectual influence on him see his short (and incomplete) list of the texts written by him: Ḳureyşizāde Meḥmed Fevzī, *Fihrist ü’l-Āṣār* (n.l. n.d), p. 8.

unification with God, by critics as *bid'at* (illicit innovation not based on Qur'anic or prophetic precedent) and even *şirk*, polytheism, as the master virtually takes the place of God.

The issue was central to the political active and influential Hālidiyya branch of the Naqşibandiyya because it not only assigned high spiritual importance to this form of devotion but also used it to strengthen the cohesion to the (branch-) order: All Hālidi Sufis were required not to be connected to their immediate master, the sheikh to whom they adhered, but to the founder of the Hālidiyya, Hālid Bagdādī (d. 1827). This requirement caused internal strife; however, even six decades after Hālid (of whom no photograph or portrait existed) had died, the practice to recall his *şūret* was upheld by those who thought of him as the only perfect master.³

³ On *rābiṭa* among the Hālidiyya see Fritz Meier, 'Die Herzensbindung an den Meister', in *Zwei Abhandlungen über die Naqşbandiyya*, Beirut Texts and Studies, 58 (Stuttgart: Steiner, 1994), pp. 15–241; M. Brett Wilson, 'Binding with a Perfect Sufi Master: Naqshbandī Defenses of *rābiṭa* from the Late Ottoman Empire to the Turkish Republic', *Die Welt des Islams*, 60.1 (2020), 56–78 <<https://doi.org/10.1163/15700607-00600A02>>; Butrus Abu-Manneh, 'Khalwa and *rābiṭa* in the Khālidi Suborder', in *Naqshbandis: cheminements et situation actuelle d'un ordre mystique musulman; actes de la Table ronde de Sèvres = Historical Developments and Present Situation of a Muslim Mystical Order; Proceedings of the Sèvres Round Table, 2-4 mai, 2-4 May 1985*, ed. by Marc Gaborieau, Alexandre Popović, and Thierry Zarcone, Varia Turcica, XVIII (Istanbul, Paris: Editions Isis, 1990), pp. 289–302; idem, 'Hālidiğin Yükselişine ve Gelişmesine Yeni bir Bakış', in *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler: Kaynaklar, Doktrin, Ayin ve Erkân, Tarikatlar, Edebiyat, Mimari, Güzel Sanatlar, Modernizm*, ed. by Ahmet Yaşar Ocak, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XXX, 3 (Ankara: Türk Tarih Kurumu yayınları, 2005), pp. 267–301; Hamid Algar, 'Devotional Practices of the Khalidi Naqshbandis of Ottoman Turkey', in *The Dervish Lodge: Architecture, Art, and Sufism in Ottoman Turkey*, ed. by Raymond Lifchez, Comparative Studies on Muslim Societies, 10 (Berkeley et al.: Univ. of California Press, 1992), pp. 209–27.

Meḥmed Fevzî wrote the *‘Aynü’l-Ḥaḳîka* earlier than 1886. While his pamphlet itself is not dated, it is available in two lithographic prints,⁴ one of them an undated lithographic booklet, the other a marginal text added to a Turkish translation of the *Raṣaḥāt-e ‘Ayno’l-Ḥayāt*, a famous sixteenth century Persian collection of Naḳṣibandî sheikhs.⁵ This version was printed in 1874.⁶ This year thus serves as a date *ante quem*. To find a more exact date of writing, however, remains difficult.

Meḥmed Fevzî writes in his introductory remarks that he penned his treatise on a visit to Filibe (today Plovdiv in Bulgaria) where he attended el-Ḥācc ‘Alî Efendi, a sheikh, whom he called his “master” (*mürşid*, p.8). Like Meḥmed Fevzî, ‘Alî Efendi was both a legal scholar and a Sufi; he taught at the *medrese* of Şihâbü’l-Dîn Pasha, one of the oldest Ottoman

⁴ For a short study on the text and especially its publication in lithographic form see: Christoph K. Neumann, ‘Confession of the Secret, Defence of Orthodoxy and Lithographic Printing in the Late Ottoman Empire: A Short Analysis of Kureyşizâde Meḥmed Fevzî’s “Eye of the Truth Regarding the Bond of the Path”’, *Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte*, 73.4 (2021), 372–78 <<https://doi.org/10.1163/15700739-07304008>>.

⁵ On the reception of this text in Meḥmed Fevzî’s time, see Butrus Abu-Manneh, ‘A Note on “Rashahat-ı ‘Ain al-Hayat” in the Nineteenth Century’, in *Naqshbandis in Western and Central Asia: Change and Continuity; Papers Read at a Conference Held at the Swedish Research Institute in Istanbul, June 9-11, 1997*, ed. by Elisabeth Özdalga, Transactions, 9 (Istanbul: Svenska Forskningsinstitutet Istanbul, 1999), pp. 61–66 – also reprinted in Butrus Abu-Manneh, *Studies on Islam and the Ottoman Empire in the 19th Century, 1826 - 1876*, Analecta Isisiana, 52 (Istanbul: The Isis Press, 2001), pp. 141–47.

⁶ Faḥro’l-Dîn ‘Alî Şafî, *Reṣeḥāt-ı ‘Ayn ü’l-Ḥayāt*, transl. Meḥmed Şerîf el-‘Abbāsî ([İstanbul:] Şarigezde Taş Destgâhı, 1291). This print can be found on the website of Atatürk University, Erzurum under [http://bilgimerkezi.atauni.edu.tr/yordam/?p=1&dil=0&tip=gelistirilmis&gorunum=liste&tk=&alan=&q=qYayinTarihi txt:\(1291\)%20AND%20kunyeBolumKN txt:\(01\)%20AND%20tum txt:\(ali%20bin%20H%C3%BCseyin\)](http://bilgimerkezi.atauni.edu.tr/yordam/?p=1&dil=0&tip=gelistirilmis&gorunum=liste&tk=&alan=&q=qYayinTarihi txt:(1291)%20AND%20kunyeBolumKN txt:(01)%20AND%20tum txt:(ali%20bin%20H%C3%BCseyin)). Fevzî’s ‘Ayn ü’l-Ḥaḳîkat is on the margins pp. 489–518. An on-line reproduction of the undated booklet: <http://bilgimerkezi.atauni.edu.tr/yordam/?p=1&q=Mehmed+Fevzi&alan=tum txt&demirbas=0127342> [both last accessed 11.XII.2022].

establishments in the provincial capital.⁷ Obviously, the relationship between the two men must have been of some permanence. Accordingly, the time of writing either falls into the time Meḥmed Fevzî actually served as mufti of Edirne (which is in easy reach to Plovdiv) before 1864, or prior to, perhaps also shortly after a stint as judge of the city sometime around 1870.

The *‘Aynü’l-Ḥaḳīka* is a refutation of a short polemic against the *rābīṭa* by an author whom Meḥmed Fevzî purports not to know (pp. 13, 18).⁸ While his riposte is written with fervour and verve, he takes pains to belittle the text to which he reacts – he even accepts that he somewhat overreacts. He calls it a “page in the guise of a treatise” so weak that even he with his negligible knowledge of the matter (p.8) he needed just two hours to pen his refutation (p. 23).

After the introduction the text develops in a quasi-dialogical form: Meḥmed Fevzî quotes his adversary, sometimes in Arabic, sometimes in Turkish, and then refutes the allegations against *rābīṭa*, in case of a quotation in Arabic occasionally after summarising the relevant instigation. In this manner and step by step, Meḥmed Fevzî refutes that the practice of *rābīṭa* constitutes *şirk* (pp. 9sq.), or *bid‘at* (p. 10) claims that the accusation of *bid‘at* constitutes a defamation of the Prophet Muḥammad’s companions (pp. 10sq.), puts forward that *rābīṭa* fully complies with the fundamental principles of Islam (pp. 11sq.), states that the Sufi path is in accordance with the Sunna (pp. 13sq.), that *rābīṭa* is constitutive for this path (pp. 14sq.), and engages in a long diatribe that it is nonsense to presume a danger of establishing *rābīṭa* to the devil (pp. 16sq.). The last pages are devoted to the demonstration that Ḥālīdī

⁷ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mi‘mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri, 806-855 (1403-1451)*, Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri, 2, 2nd edn. (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1989), pp. 479–85.

⁸ Wilson, ‘Binding’, p. 70, suspects that a certain Ḥāfız Seyyid Ḥivāca, author of a *Risāla fî İbtāl ar-Rabīṭa*, has provoked the polemic. The supposition apparently goes back to a rather general remark by Necdet Tosun, art. Râbīta, in: *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), vol. 34, pp. 378–79, <https://islamansiklopedisi.org.tr/rabita> [accessed: 10.VIII.2021].

literature on the point is corroborated by a wide range of authorities pp. 18sq) and that the claims of his adversary are of no consequence to the Sufi community (p. 19sqq.).

In his argument, Meḥmed Fevzī generally does not take recourse to Naḳṣibandī authors (an exception is Ebū Sa‘īd Ḥādīmī, p. 21)⁹ but to a wide range of scholars and Sufis, some of them highly respected mystics such as Ḥāfez-e Şirāzī, Farīdu'd-Dīn ‘Aṭṭār, and Mavlānā Calālo'd-Dīn Rūmī, but also the rationalist scholar Abū'l-Ḳāsim Maḥmūd al-Zamaḥşarī. In conclusion, it is possible to read the *‘Aynü'l-Ḥaḳīka fī Rābıṭati't-Ṭarīka* as a text integrating a problematic Sufi practice into the mainstream of Ottoman Sunni Islam.

The edition

The two prints of *‘Aynü'l-Ḥaḳīka fī Rābıṭati't-Ṭarīka* are closely connected. The texts are, with a single minor exception, identical down to (rare) orthographical or grammatical errors. The undated booklet has overlinings over most passages in Arabic and some of the Turkish quotations from the pamphlet discussed by Meḥmed Fevzī; the marginal text of 1274 on the other hand, is fully vocalised.

The edition here presented gives a full transliteration of the text with the respective page numbers – square brackets for the 1874 print, curly brackets for the undated booklet – and annotations on quotations from the Qur’an, authors, and titles mentioned in the text. For the Turkish body of the text the system of transliteration is that proposed by the *International Journal of Middle East Studies*, which is also in general scholarly use in Turkey. However, the letter {ğ} has not been utilised, while, on the other hand, {è} was added as representation for the letter yā in cases it is pronounced as “e”. To keep differences between transliteration systems to a minimum, Arabic and Persian phrases have been

⁹ Yaşar Sarıkaya, *Abū Sa‘īd Muḥammad al-Ḥādīmī, 1701-1762: Netzwerke, Karriere und Einfluss eines osmanischen Provinzgelehrten*, Nūr al-Ḥikma: Interdisziplinäre Schriftenreihe zur Islamwissenschaft, 1 (Hamburg: Verlag Dr. Kovac, 2005).

transcribed according to the conventions of the *İslâm Ansiklopedisi*, with adjusted vocalisation in the case of Persian.

None of the two prints has punctuation. Not even the dots so common in Ottoman practice are regularly employed. The editors have refrained from introducing punctuation marks. However, Arabic passages are set in italics, Persian ones appear in bold type, and Turkish quotations are underlined. Moreover, in order to make the long and complex syntax better readable, line breaks are used to mark longer parts of sentences.

Edirne Müftisi el-Hācc Meḥmed Efendiniñ
rābıta ḥaḫında
'Aynü'l-Haḫıka fı Rābıtatı't-Tarıka
nām risālesidir

Bi-ismi l-Lāhi ar-raḫmāni ar-raḫım

*Al-ḥamdu li'l-Lāhi calili allađı yardā 'amman yad'ū 'n-nāsa ilā sawā'i 's-sabıl * wa's-şalawatu wa-s-salāmu [490] 'alā nabiyyi 'l-māliki 'l-camıl allađı da'ā an-nāsa ilā sawā'i's-sabıl * wa 'alā alihi wa aşḫābihi allađına da'ū ilā sawā'i 's-sabıl*

Ba'denā aşḫāb-ı kehf-i āmān-ı gürūh-ı Naḫşbendiyeniñ mānend-i Kıtımır-i ḫakiri olan faḫır-i pür-taḫşır el-Hācc Meḥmed Fevzi li-ecli'z-ziyāret tedrişgāh-i faḫiri bulunan maḫrūse-i Edirne dāru'l-meymeneden medine-i Filibeye sevḫ-i semend-i 'azimet birle medine-i mezbūrede vākı' Şihābü'd-Din Veli Paşa 'aleyh raḫmet min yaf'al māyaşā' ḫazretleriniñ medresesi müderrisi ve ḫarıkat-i güzide-i Ḥālidıye-i Naḫşbendiyeniñ {3} ḫulefā'-ı kirām ve mürşidān-ı zā' İslāmından bulunan ustāz-ı büzürgvār ve mürşid-i muḫlaḫ-ı kerāmet-güftār reşādetlü el-Hācc 'Alı Efendi ḫoca efendimiz ḫazretleriniñ zıb-i 'anber-i pā-yı reşādetleriyle ziver-yāb olduımızda

ekşer-i kibār-ı 'ulemā'-ı kirāmıñ ḫırzü'l-imān ve ḫışnü'l-ḫaşin ittiḫāzıyla intisāb buyurduḫları ḫarıkat-ı seniye-i Ziyā'ıye-i Naḫşbendıye [491] ve kāffe-i ḫuruḫ-ı sâ'irede bulunan zıkr-i şerifiniñ ekedd-i ādābi bulunan ve menşe'-i feyz 'add olunan rābıta-ı şerifeyi büt-i ḫabıs ve ehl-i rābıta büt-perest ve müşrik billāh olduḫlarını cezm ederek bir zātın risāle kılıklı bir şaḫıfe[sin]de Allāh zü'l-celāl ol şaḫıfeyi kimseye göstermesün taşriḫ etmek nazār-reside-i çākerānem olduḫda

her neḫadar bu faḫır echelü'n-nāsıñ 'aḫl-ı saḫim-i müznibānesi o vecihle olan ince işleri ihāḫa etmek ise de

bu mādde-i bediḫıye ya'nı ehl-i zıkr ve tevhidi tekfir ḫaḫā' ve cürm-i cesim olduḫı ehl-i inşāf nezdinde eḫher min şemsi's-semā' fı vaḫtü'd-duḫā olmasıyla

h̄vācegān-ı kirām-ı naqşbendiye kıddese Allāh esrārehümü 's-seniyeñiñ
{4} rūhāniyetlerinden bi'l-istifāza ba'z-ı mertebe cümleniñ ma'lümü olan
elfāz-ı meşhūreniñ silk-i taħrīre nazm ve keşīde olunmasını hafıznā'llāh
te'ālā *yunaccarrūna bi-şarīn wāḥidin* maḳūlesi bulunan [492] 'avāmm-ı
kālhavām o risāle-i bāṭılaya baḳubda tekfīr-i müslimīn étmesünler recā-ı
'ācizānesiyle bi-emr-i müşārün ileyhe ictisār eyledim

ve ismini 'Aynü'l-Ḥaḳıka fī Rabıtatı't-Ṭarıkat tesmīye eyledim *

vallāh el-hādī ilā sevā'i's-sebīl

ḳavlehu *al-ḥamdu li-l-Lāhi allazī ca'ala şarī'atahu wasīlatan li-l-*
manāfi'i 'l-dunyawiyyatihi wa 'l-uḫrawiyyatihi intihā

ol tekfīr-i ehl-i tevḥīd éden zātūñ şu vecihle maḥmūd 'aleyh ittiḫāz
eylediği da'vāsı ḥaḳḳ ve i'tikāda aḥaḳḳdır inkār éden kāfir-i muṭlaḳdır
zīrā şerī'at-ı Muḥammediye menāfi'-i dünyevīye ve uḫrevīyeye vesīle
oldığı edille-i naḳliye va 'aḳliye şābitdir

ḳavlehu *wa'ş-şalawatu wa's-salāmu 'alā rasūlihi Muḥammadin allazī*
zahhara ummatahu bi-bayāni aş-şarī'ati 'ani al-işrāki'z-zāhiriyyati wa'l-
ḥafıyyati intihā

ve daḳı bu üslüb ile edā'-ı şalavat ve'l-selām étmesi maḥallındadır

eger murādı ḥōca-ı 'ālem şallā'llāhu te'ālī 'aleyhi ve sallam efendimiz
ḥazretleri şerī'at-ı garrā-ı zehrā'-ı Muḥammediyesinde {5} ḥazret-i
mevlāniñ zāt-ı ecell ve a'lā [493] ve şifāt-ı 'ulyāsında şerīk ve nazīri
vāriddir diyerek işrāk-i zāhirī étmek el-'ıyāz bi'llāh küfr-i maḥz ve
'ibadetinde riyā'an li'n-nās [?] 'amel étmek ḳabāḥat-ı 'azīme ve şirk-i
ḥafı olduğunu beyān buyurarak ümmet-i merḫūmesini taḥḫīr buyurdu
démek ise de

ve illā eger şirk-i ḥafiden bir mürid-i muḫliş mürşid-i muṭlaḳ olan şeyḫ-i
kāmile intisāb ve rābiṭa edüb ol şeyḫi ḥazret'illāh zū'l-celālā zıkr-i şerīfi
ve ma'rifet-i ilāhiyesine vesīle-i ḥasene ve zerī'a-ı müstaḥsene ittiḫāz
eylediğini murād éder ise

ḥāşā şümm ḥāşā resūl-i ekber ve hādī- ümem şalā'llāhu 'aleyhi ve sellem
efendimiz ḥazretlerine ifk ve iftirā olur

zīrā ḥazret-i şāḫib-i resālet 'aleyhi efzali teḫiyetihi efendimiz şerī'at-ı
muṭaḥhasesini beyān buyurur iken

*estī'az bi'llāh wa mā yunṭıku 'ani'l-hawā' in huwa illa wahyun yūḥā*¹⁰
kavl-ı kerīm-i rabbānīniñ şehādetiyle zerre vārī ve şemme mıqdārı
ḥazret-i mevlā-yı müte'ālīñ āmir-i şerīfīniñ ḥulāfına hiç bir kelām
buyurmamışlar [494]

ma' hazā mürīdi şeyḥ-i kāmīle olan {6} rābıtasından men' etmek cenāb-i
kibriyāniñ *asta'izu bi'l-Lāhi wa 'btagu ilayhi al-wasīlata*¹¹ kavl-ı şerīfine
muḥālifdir

*ḳawluhu wa 'alā ālihi wa aṣḥābihi al-munazzahīna 'ani'l-ittibā'i bi-mā lā
yūcadu fi'd-dīni al-aḫhari min aṣ-şams min al-umūri l-bida'ıyyati intihā*
ve bu daḫi cā-yı münāsebetdedir

eger ümūr-ı bida'ıye ile murādı rābıta-ı şerīfe-i ḳadīme ḡayr-i bida'ıye
degil ise ve illā iki vecihden ḫaṭā etmiş olur

evvelā rābıta-ı şerīfe bid'at 'add etmek

zīrā bu rābıta-ı şerīfe mürīd-i muḫlişleriñ kesb-i ma'rifet-i ilāhiye için
şeyḥ-i kāmīliñ rūḫāniyetinden istifāza etmek ve şeyḥ-i kāmīliñ daḫi ol
mürīd-i müstefīze imdād-ı rūḫāni ve taşarruf-ı nūrāni etmek

bu ise kütüb-i tefāsīr ve ehādīse mestūr olmaḫla bir ḫalet-i ḳadīme ve
ḡayr-i bida'ıyedir *

ez cümle ḫazret-i Yūsuf aleyhi selāmu 'l-meliki 'l-münezzihhi 'ani 'l-
alāmi ve 't-te'essüfi ḫazretleriñ ḫaḳḳ-ı vālālarında *este'iz bi'llāh* [495]
*law lā ān ra'y burḫān rabbihī*¹² kavl-ı şerīf-i ilāhīniñ tefsīrinde 'allāme-i
Zamaḫşerī¹³ [!] buyurur

kē ḫazret-i Yūsuf 'aleyhi selām zāmir-i mü'enneṣ Züleyḫāya rāci' olarak
{7} *ıyyāki wa ıyyahā* deyü bir şadā işitdi ise yine i'timād etmedi ve
şāniyen işitdi ise yine i'timād etmedi ve şālişen işitdi ise yine i'timād
etmedi ba'dehu ḫazret-i Ya'ḳūb 'aleyhi selām el-vahhābi li-küll mevhūb
ḫazretleriñ şūreti bir rivāyetde mübārek parmaḫlarıniñ ucunu 'azz
ederek ve bir rivāyetde mübārek dest-i şerīfleriyle ḫazret-i Yūsuf 'aleyhi

¹⁰ Qur'an 53:3.

¹¹ Qur'an 5:35.

¹² Qur'an 12:24.

¹³ Abū'l-Ḳāsim Maḫmūd b. 'Umar Zamaḫşarī (1075–1144), mu'tazilī grammarian,
theologian, and commentator of the Qur'an. His commentary is entitled *al-Kaşşāf*
'an Ḥaḳā'iki't-Tanzil.

's-selāma mürşidlik édüb taşarruf-ı rûḥānī ve imdād-ı nūrānī buyurmuş oldu

ve sānīyen ol murād-ı mezkūr-ı bâṭıl üzere aşḥāb-ı güzīne iftirā étmiş olur

zīrā bu rābıṭa-ı şerīfe dedigimiz bi'l-ma'nā 'l-aḥır evvelā şeyḥ-i kamilde fenā fi'l-vesīle mertebesine ve ba'dehu ol fenā fi'l-vesīle fenā fi'llāh vāşıl olmaḫdır

bu ise aşḥāb-ı güzīn[e] rizvān ullāh 'alīm ecma'ın ḫazrātınıñ [496] cümlesinde vāḳi'dır

zīrā öyle olmamış olsa kütüb-i kelāmīyede mevcūd olan *aş-şahābīyyu man rā'a an-nabīyya wa āmana bihi* {8} diyerek şahābīnīñ ta'rīfi üzerlerine cümle şürūṭıyla şādıḳ olmamış olur

ez cümle tercümānū'l-Ḳur'ān 'Abdullāh bin 'Abbās razı 'anhūma rabbū'n-nās efendimiz Türkce 'alim menāmlarında ezvāc-i ṭāhirāt ümmū'l-mü'minīn ve-mü'mināt efendilerimizden biriniñ ḫāne-i şerīfe-i 'iffetpenahīleri teşrīf buyurdılar ise ol zevce-i pāk resūlullāh ḫazret-i peygamber efendimiziñ mübārek āyīne-i şeriflerini çıkarub İbn 'Abbās ḫazretlerine vèrdiler ve ol mir'āt-ı Muḫammedīyede İbn 'Abbās ḫazretleri 'ādete muḫālif olarak kendi şüret ve heyūlāsını görmeyüb mer'āt-ı ma'rifetullāh olan ḫazret-i peygamber-i zīşān efendimiziñ cemāl-i enverlerini müşāhede buyurdılar

işte bu sirr-i fenā fi'l-vesīle mertebesidir bu imdi aşḥāb-ı güzīn[e]de rābıṭa var mı imiş yoḫsa yoḫmı imiş [497]

bu bahşi murād eden İmām Süyūṭiniñ Tenvirü'l-Felek fi Rü'yeti'n-Nebī ve'l-Melek ismiyle müsem mā olan risālesini¹⁴ ve İbni Ḥacer-i 'Asḫalānīniñ Şerḥ-i Şemā'iliniñ āḫirini¹⁵ müṭāla'a eylesün

*ḫawluhu āḫīdan min al-Ḳur'ān ammā {9} ba'du fa-inna 'd-dīna 'inda al-Lāhi al-islām*¹⁶ wa man yabtaḡi ḡayra 'l-islāmi dīnan fa-lan yukbala

¹⁴ Abū 'l-Faḍl 'Abdu'r-Raḫmān Suyūṭi (d .1505), polymath and probably the most prolific author of Islamic literature.

¹⁵ Şihābu'd-Dīn Abū'l-Faḍl Aḫmad İbn Ḥacer al-'Asḫalānī (1372–1449), Egyptian ḫadīt-expert, legal scholar and historian.

¹⁶ Qur'an 3:19.

*minhu wa huwa fi'l-āhīrati mina 'l-ḥāsirīn¹⁷ * wa min an-nāsi man yattaḥīdu min dūni 'l-Lāhi andadan yuḥibbū nahum ka-ḥubbi 'l-Lāhi * wa ilā 'l-Lāhi taṣīru 'l-umūr * intahā*

ḥazret-i Allāh zu'l-celāl ḳavl-ı kerīm-i ilāhīyesinde ṣādıḳdır
vāḳı'an bir ādem dīn-i islāmıñ mā'adāsı bir dīn-i āḳır ittiḥāz etmiş olsa
rūz-ı āḳiretde ḥāsirinden olur

ve kezālık cenāb-ı mevlā-yı müte'ālıñ dūnında bunlar ittiḥāz edüb ol
bütlere cenāb-ı mevlāya muḥabbet etdiği gibi muḥabbet ve 'ibādet eylese
kāfir bi-'l-Lāh olur

bunda ṣekk ve ḫilāf yoḳdur *

aṣlā bu zātıñ işbu āyet-i kerīmeden Őu maḥallda irād [498] eylediği
murād murād-ı ḥaḳḳ degildir

zīrā bu rābiṭa-ı Őerīfe dīn-i İslāmıñ mā'adāsı degildir

belkē vesīlet-i ḥasene-i kemālidir

zīrā imān ve İslām ḳalb ile bilinüb ve dil ile iḳrār edüb mūcib
muḳtezāsınca evāmīr-i ilāhīyeye imtiṣāl ve nevāhī-i Őamdānīyeden
ictinābdır

bu ise dā'i ilā'llāh olan Őeyḫ-i kāmīle rābiṭa eden mūrīd-i muḫliŐde
kāmīlen ḥāŐıl oldığı mir'āt-ı {10} hidāyet-i ilāhīyeye naḳar-ı im'an ile
'atf-ı nigāh eden ehl-i ma'rifete mūncelīdir

ve kezālık rābiṭa-ı Őerīfe endādden ma'dūde degildir

zīrā endād temāsil ma'nāsınadır

imdi o temāsilı kendi yedleriyle *mā lādurru wa lā yanfa'u* ma'ḳūlesi ve
allahumma arcu'l yamŐūna bi-hā¹⁸ ile mevŐūf olan eŐcār ve aḫcār ve
ḡayrūhümādan yapub *laysa ka-miŐlihi Őay'un wa lam yakun lahu*
kufuwan aḫadun¹⁹ wa lā tudrikuhu 'l-abŐār wa huwa yudriku 'l-abŐāra²⁰
olan ma'būd-ı vāḫid-i muṭlaḳıñ dūnında 'ibādet-i bāṭıla-ı 'āṭıla-ı zāyi'a
eden [499] küffār-ı ḫāksār ḫazalhüm el-ḳahḫār ittiḥāz etmişlerdir

¹⁷ Qur'an 3:85.

¹⁸ Qur'an 7:195.

¹⁹ Qur'an 112:4.

²⁰ Qur'an 6:103.

yoḥsa ḥāşā şümme ḥāşā ḥazreti'llāhda fenā'-ı küllī bulmağa mürşid-i kāmillere rābıta-ı şerīfe eden zākirin ve muvaḥḥidin ve 'aşıķın-i şādıkın o temāşili ittiḥāz etmemişlerdir

belkē ittiḥāz etmişlerdir diyerek iddi'ā'-ı bāṭıl eden ehl-i ğaflet kim ise bilmem yā *man kaffara al-muslima fa-ķad kafara*²¹ tahtına düḥül etmiş olur

ķawluhu aḥıdan min al-ḥadıti wa şarru 'l-umūri muḥdaşatuhā wa kulla muḥaşatin bid'atin wa kullu bid'atin dalālatun wa lā taķbalu l-Lāhu li-şāḥibi al-bid'ati şawman wa lā ḥaccan wa lā 'umratan wa lā cihādan wa lā şarfan wa lā 'adlan yaḥrucu min al-islām ka-mā yaḥrucu al-şaru min al-'acini wa ḥayru 'l-ķurūni ķarni allazina fihi şumma allazina yalūnahum şumma yafşu al-ķiḍbu fa-lā {11} ta'tamhidū intihā

ḥazret-i resūli'llāh te'ālā 'aleyhi ve sellem efendimiz ķavl-ı şerif-i Muḥammedilerinde şādıķdır

lākin ehl-i bid'atdan murād kütüb-i kelāmīyede mufaşşalan zıkr olunan fark-ı zalledir yoḥsa [500] (yoḥsa) ehl-i ṭarıkāt-ı Muḥammediye ehl-i bid'at degildir

çünkē ehl-i ṭarıkāt ehl-i zıkr oldukları cihetden ehl-i bid'atdan ma'dūd oldılar demiş olsak ḥāşā zıkr-i āyet ve ḥadış ile me'mūrun bih bir keyfiyet olmağla bid'at degildir

ve eger ehl-i rābıta oldukları cihetden ehl-i bid'atdan oldılar demiş olsak ḥāşā rābıta-ı şerīfe kezālik āyet ve ḥadış ve āşār ve icmā'-ı ehlu'llāh ile şābite olmağla bid'at degildir

ve kezālik ḥayru 'l-ķurūn-ı ķarnu resūli'llāh oldığı şüretde ķarn-ı resūli'llāh bā cem'ihüm ehl-i rābıta oldukları zerreten mine'ş-şemsive ķaṭretan mine'l-baḥri balāda beyān kılınmış idi

ve kezālik kızbdan murād ķavl-ı ehl-i bid'atdır

ve kezālik fitnetu 'd-deccāldır yoḥsa ḥazret-i ma'būd-ı ḥaķķ ve mezkūr-ı muṭlak olan Allāhu zū 'l-celālūñ ķullarına ma'rifet-i ilāhīyeniñ ṭarıkini irā'e eden ve miyān-ı ķulūbdan mürīdānūñ [501] mecrā-yı ķulūbuna

²¹ Hadis 6104. In: Buḥārī, Muḥammad bin 'İsmā'il, *Şaḥiḥ al-Buḥārī* (Bayrut: Muassasat al-Risalah Naşirun, 2015), p. 1459 (<https://dorar.net/hadith/sharh/42073>, accessed 11.XII.2022).

zülâl-1 feyz-i ilâhîyi ifâza eden mürşid-i kâmile olan râbıta-1 şadıka ve ibtiğâ'-1 vesile kizb degildir

ķawlahu ey birâder ıarıķat ve haķıķat ve ma'rifet daħl olunmaz bu faķiriñ daħl {12} eyledigi ıarıķatıñ menşe'-i feyz 'add olunan ve râbıta-1 şerife tesmîye kılunan hâlet büt-i şerif demek ve şeytânî ve şer'ıñ ħulâfi ve şirk maķûlesi bir keyfiyettir intihâ

bu zâtiñ ıarıķat daħl olunmaz dèyübdè yine râbıta-1 serîfeyi daħl eylemesi 'ayn-ı ıarıķat ve haķıķat ve ma'rifeti inkârdır

zîrâ bir şey'ıñ *mâ yitammu bihi aş-şay'an* olan rükn-i â'zamîni inkâr etmek o şey'ıñ erkân-ı sâ'iresini inkârdır

meşelâ şalât-i mefrûze evķât-ı ma'lümede erkân-ı maķşûşeden 'ibâret olduğı taķdirce bir âdem²² namâz inkâr olunmaz

ammâ namâzdaki kıyâm lâ aşle lehü demiş olsa nefis-i şulb-1 şalâtı inkâr etmiş olur

ve kezâlik bu râbıta-1 şerife dedigimiz müridiñ hâlet-i zıkrinde şalâtıñ kıyâmı gibidir [502]

ya'nî kıyâm şalâtıñ rükn-i a'zamı olduğı gibi râbıta-1 şerife de zıkrıñ rükn-i a'zamıdır

bu taķdirce râbıta-1 mezkûreyi inkâr eden mebdè'-i haķıķat ve ma'rifet olan nefis-i ıarıķat 'alîyeyi bi'l-küllîye inkâr edüb

merdüdün 'an ebvâb-ı 'alîyet-i cemî'-i ehlullâh olmuş olur

a'uzu bi'l-Lâh te'âlâ min ân uzall evâzıll ve hemdaħı ħâşâ sümme ħâşâ

bu râbıta-1 şerife dedigimiz {13} hâlet büt-i ħabîs demek degildir

zîrâ büt-i ħabîs 'ibâdet-i bâtıla-ı zâyi'a eden küffâr-ı ħâksâr-ı ħasretgirdârıñ ne vecihle 'ibâdetleri ve ne vecile 'itikâd-ı bâtıll edüb ol vecihden kâfiri bi'llâh oldukları maĥallât-ı keşîrede beyân olunmuşdur ve cümleñ ma'lûmıdır

ez cümle Kâzî Beyzâvî 'aleyhi raĥmetü 'l-hâdi ħazretleriniñ *asta'ıdu bi'l-Lâh ya'malûna la-hu mâ'yaşâ'u min maĥârîba wa tamâşıla*²³ âyet-i

²² Lithography 1874 (1291): bir âde.

²³ Qur'an 34:13.

kerîmesiniñ [503] tefsîrinde²⁴ ve ba'z-ı tefâsîr-i sâ'irede beyân buyurulmasından fehm olundığına göre enbiyâ'-ı mütekkaddimîn 'aleyhim şalavâtu 'l-milki 'l-mu'în hazrâtınıñ ba'zılarınıñ şerî'atlarında enbiyâ'-ı 'izâm-güzeşteğân 'alâ nebiynâ ve 'aleyhim selâmu'l-milki 'l-menân hazrâtınıñ şüretlerini câmi'lerine yapub meşelâ şu nebî-i zî-şân cenâb-ı ma'bûd-ı muṭlaḳa şu vecihle ibâdet-i belîğa êtmek ile niçe zaḫmetler çekmişler biz daḫi ol vecihle ma'bûd-ı muṭlaḳ-ı vâḫid olan ḫazret-i mevlâya sa'y-ı belîğ edüb 'ibâdet edelim diyerek tezkire-i 'ibâdet-i ilâḫiye ittiḫâz ederler imiş

ba'dehu ba'z-ı cehele-i ḳavm bu mülâḫazayı terk ile bize bu şanemler rûz-ı ḳıyâmında şefâ'at eylesünler diyerek ta'zîm ve tekrîm edüb şefî' fî'llâḫ ittiḫâz etmege {14} başlamışlar

ba'dehu cehâlet daha müştette olub ol mülâḫaza-ı evveli ve sâniye laḡv olunub ḫâşâ şümme ḫâşâ ol şanemler ve veşenleri Allâḫ ittiḫâz êtmeleriyle ḫazret-i ma'bûd ve vâḫid-i muṭlaḳ-ı lâ-şerîk kê yüve [504] şirk-i celi işbât êtmiş olub kâfir-i bi'llâḫ olmuşlar

ammâ mürîd-i muḫliş râbıta-ı şeyḫ-i kâmil mecnûn bile olsa ma'bûd ittiḫâz êtmeyüb belkê keyfiyet-i vuşlatı irâ'e edici bir rehnümâ bilmesiyle büt perest olmayub 'ayn-ı ḫudâ perest olmuş olur

çünkü bu şeyḫ-i kâmil fânî-i fî'llâḫa râbıta eden mürîd-i muḫliş 'ayn-ı zâhir namâzda bir zât-ı ḳârî'i imâm ittiḫâz edüb ve aña iḳtidâ edüb ḫazret-i Allâḫa *ıyyâka na'budu wa ıyyâka nasta'ın*²⁵ diyerek taḫşîş bi'l-'ibâda ve'l-'ubûdiye edüb edâ'-ı şalât ile münferid oldığı ḫâlde ḳıldığı namâzdan niyyetine ve ihlâşına göre fersâḫ befersâḫ va'llâḫ *yaḏâ'ifu li-man naşâ'u* cânibine ḳaṭ'-ı mesafe birle az'âf ve muzâ'if ziyâde şevâba ve ḫuzûra ve ḫuşû'a vâşıl ve na'il olması gibidir

* ve kezâlik mürîd şeyḫ-i kâmile olan râbıtası ka'be-i tecellî-i ilâḫî ve maḫzar-ı tesellî perverdekarî olan rû-yı ḳalbi teveccüh ilâ'llâḫ [505] êtdirmekde ḫüccâc-ı kirâm-ı beyt-i Allâḫıñ ve züvvâr-ı fiḫam-ı ravza-ı

²⁴ Nâşîru'd-Dîn Abû Sa'îd Abd'ullâḫ al-Bayḏâwî (d. 1286), Shafiite legal scholar and Qur'an commentator, author of the very popular commentary *Anwâru't-Tanzîl wa Asrâru't-Ta'wîl*.

²⁵ Qur'an 1:4.

resülü 'l-allāhūn {15} tūfūvā bi-ehl-i Mekke(t) ve zūrūvā bi-ehl-i Medīne(t) ile me'mūrīn olarak ma'a'd-delīl tāvāf-ı Ka'bet-ullāh ve ziyāret-i ravzāt-ı resūl-ullāh etmeleri gibidir ve kezālik tıfl-ı ebcedcūvānīn hīn-i ta'līmde ser-i zānū-yı üstāza ta'allum nişīn olması gibidir

imdi muşallā hakkında imām ve ehl-i tāvāf ve ziyāret hakkında delīl ve müte'allim hakkında ustāza büt-i ḥabīs demek olur ise mürīdīn hakkında daḥi şeyḥ-i kāmīle nüt-i ḥabīs demek olur

* *wa lam yaḥul bihi aḥadun wa law kāna macnūnan aw mascūnan fā'l-ayādu bi'l-Lāhi ta'ālā kaşīrā 'l-isti'ādahi min man yactasir kabīrā*

* *al-casārati 'alā iftirā'i ahl 'l-Lāhi wa lā yahāfu min ḳahri rūḥāniyyati ḥwācagāni 'n-naḳshibandīyyati ḳaddasa 'l-Lāhu ta'ālā asrarahum as-sanniyyata*

kavlehu ve şeytānī oldıḡının 'alāmet-i 'akliyesi İblis 'aleyhi'l-la'neyi şeyḥiñ yerine rābıta eylese şeyhine rābıtada ḥāsıl olan keyfiyet li-'aynihi rābıtada ḥāsıl olmakda intihā [506]

el-āmān efendim yazıklar olsunké

'özri ḳabāḥatından büyük ve delīli da'vāsından fāsīd demek işte budur

çünkü bu şeytāna rābıta etmek iki vecheden ḥālī degildir

evvelkisi şeytāna min ḡayr-i ittiḥāzi'l-mürşid rābıta olub tecrübe ve imtiḥān murād etmek

ikincisi tecrübe murād etmeyüb belké mürşid-i hidāyet ittiḥāz ederek rābıta etmek

ammā evvelkisi ya'nī {16} tecrübeyi murād ederek şeytān-ı la'ine rābıta etmek bu küfr-i 'azīmdir

ne içün der iseñ

çünkü bu rābıta-ı şerīfede ḥāsıl olan zevḳ-i rūḥānī ve şevḳ-i nūrānīniñ semere-i lezīzesi *i'rāḍun 'an camī'in mā siwā 'l-Lāhu wa iḳbālun kullī ilā 'l-Lāhi wa vicdāni 'l-ḥalāwati min ḳawli 'l-mu'mini āmantu bi'l-Lāhi wa'l-fatā'u 'l-ḥaḳīḳi fi'l-Lāhi ta'ālādır*

o şeytān-ı recīm ve la'in ve tarīd ise bu vecihle vesīle-i rü'yet-i cemālu'llāh olmaḡla devlet-i 'uzmā ve se'adet-i kübrā olan ni'am-i celīleyi mūcib rehber-i hidāyet olmayub belké cemī'i zamānda rehnümā-yı pür-ıḡvā-yı küfr ü zālālet oldıḡını [507] cenāb-ı ḥüdā-yı fermānfermā-yı te'ālā ve taḳaddas ḥazretleri *asta'ıdu bi'l-Lāh Allāhu*

*waliyyu allazīna āmanu yuḥricuhum min az-ẓulumāti ilā 'n-nūri wa 'd-dīnu kafarū awliyā'uhumu al-ṭāġūti yuḥricūnahum min al-nūri ilā 'z-ẓulumāti ulā'ika aṣḥābu 'n-nārihum fiḥā ḥālidūn*²⁶ kavlı kerīm-i emri-jekārisinde ḥaber-i şādık vèrmiş iken o zātın şeytānı tecrübesi kelāmu'llāhda şekkdir ve kelāmu'llāhda şekk ise küfürdür ve ammā ikincisi ya'nī min ġayr-i irādeti't-tecrübe şeytānı mürşid-i hidāyet ittihāz ederek rābiṭa etmek bu daha büyük küfürdür ne içün dèrseñ çünkè mu'izzu 'l-evliyā' ve müzillu 'l-a'dā' olan ḥazret-i ḥudā-yı zū'l-kibriyā {17} şeytānı *'alayka la'nati ilā yawmi'd-dīni*²⁷ buyurub dergāh-ı 'azāmetinden *fā-'innaka racīmun* kavlı kerīmiyle²⁸ ṭard u endāḥte édüb kullarına *inna 'ş-şaytāna li'l-insāni 'aduwwun mubīnun*²⁹ ve keزالik *inna 'ş-şaytāna lakum 'aduwwun fā-'ittahīdūhu 'aduwwan*³⁰ deyü 'adāvet-i şedīde ile fermān-ı zīşān buyurmuş iken ve 'uḳalā'-ı evvelīn [508] ve aḥīrīn ol dīv-i maṭrūduñ mel'ūn ve maṭrūd ve muḥallad fi'n-nār oldıġını ittifāḳ etmişler iken o zātın şeytānı mürşid-i hidāyet ittihāz édüb rābiṭa etmesi fi'l-vāḳı' şāḥiḥ ise İblis-i mezkūruñ secde-i Ādem ḳazīyesinde izḥār eylediġi muḥālefet ve serkeşliginden dahā büyük bir muḥālefet-i 'azīme oldıġından hiç kimseniñ muḥālefeti yokdur yok eger dènilürse ké bu zātın murādı seniñ şeytāna rābiṭa iki vecihden ḥālī olmaz dèyübdè bālāda beyān eylediġin vecihlerden hiç birisi degildir belké bunlardan başḳa olarak iki vech-i āḥīrdır evvelkisi farāziyāt ve i'tibārāt ve temsīlāt ḳabilinden olmaġlıġı cā'izdir ve şāniyen tecrübe murād etdiġi şüretde murādı baḳalum şeytān min ḥabṣ hüve şeytān rehber-i hidāyet olmaġa ḳādir mi dèmek degildir

²⁶ Qur'an 2:257.

²⁷ Qur'an 38:78.

²⁸ Qur'an 38:77.

²⁹ Qur'an 12:5.

³⁰ Qur'an 35:6.

belkê murâdı Őu Őeyĥe rābıtada ĥāşıl olan keyfıyet eger la‘ıne rābıtada daĥı baĥalım ĥāşıl olur ise bu rābıtıa-ı Őeyĥānı oldıĥını bileyimde [509] ba‘dehu ben o rābıtadan {18} münzecir olayım demekdir *

imdi bu iki vecihden ĥıĥ birisi ile da‘vā Őābite olmaz ikisi daĥı bātıldır ammā evvelkisi farziyātdan demek

imdi farziyāt ve itibārāt ve temsilāt maĥūlesi zāhirde vüçüd iĥtizā etmeyeceğini cümle erbāb-ı ‘ulūmuñ ma‘lūmıdır

zāhirde mevcüdi'l-vüçüd olmayan delil-i ma‘dūm ile isbāt-ı da‘vā bātıldır ve meşhūre olan *law lā al-farziyyāt labātalatu li-ĥikmatu* ĥazıyesi bu maĥāmda müste‘amel olur söz degildir

ve ammā ikincisi ya‘nı Őeyĥānı oldıĥını bilübde münzecir olmaĥ için tecrübe etmek bu daĥı bātıldır

çünkê cümleniñ ma‘lūmıdır kē

kütüb-i mu‘teberede yazıldıĥı gibi bu Őeyĥān nice mertebe-i ‘ulyāda bulunan ĥayr-ı ma‘şūmlara ĥaĥĥ yüzünden gelüb ba‘z-ı ĥāriĥ-i ‘ādeler gösterüb insānı ĥaraf-ı ĥaĥĥdan tenfir edüb kendi sīret-i Őeyĥāniyesine ilkā’ etmeĥe [510] sa‘y eder

ba‘z-ı kimseye hādī-i taĥĥıķi ve muvaffaĥ-ı ĥaĥıķi hidāyet ve tevfiĥ buyurmasıyla ol ĥaĥĥ yüzünden gelen ‘ayn-ı la‘ın ve irā’e eylediĥi *al-kitabatu ‘alā ‘l-camadi fi ‘l-ĥarri‘l-mumtaddi* maĥūlesinden Őeyĥānı bir keyfıyet oldıĥını bilüb derūnunda bulunduĥı Őırat-ı müstaĥiminden ayrılmaz

ve ba‘zına el-‘ıyāz bi’llāhi te‘ālā tevfiĥ-i bārī yār olmamaĥ ile ĥarīĥ-i {19} ĥaĥĥdan ĥarīĥ-i bātıla ‘adül eder ĥattā görmez misinkê mü‘min-i muvaĥĥid iken mürtedd bile olur

imdi bu zātada nice büyüklerin sebep-i berbādı olan la‘ın bu vech-i mezkūr üzere bir zıll ü ĥayāl maĥūlesi bir Őey’ irā’e edüb *

aĥrabu‘t-turuĥ ilā ‘l-Lāhi wa manşā’u ‘l-faydı min Allāhi olan rābıtıa-ı Őerifeniñ terki ĥarafına Őarf-ı irādesine sebep olmuş olur

Allāhumma arinā al-ĥaĥĥa ĥaĥĥan wa‘rzuĥ kunna ittibā‘ahu wa arinā al-bātıla tabtılan wa ‘arzuĥ la-nā ictinābahu

ĥawluhu ve eger dersen rābıtıa hakkında Ĥālid Efendiniñ ve sā’irleriniñ risāleleri ve cevāz-i [!] ĥaĥĥında edilleleri vardır anlardan [511] her biri mütālā’a olunub vehnu min beyti ‘l-‘ankebūt oldıĥına ittılā’ olunmuşdur

intihā

yā hū o edilleler āyet ve eḥādīs ve icmā‘-ı ehlu'llāh olarak serd olunmağla
ḥāṣā *awhanu min bayti'l-‘ankabūt* değil
belkē *arfā‘u min ‘ālamī'l-mazkūri* ve ā'lā min ‘arṣi'l-ceberrūt-dır
anca bu zāt kim ise bilmem yā
ḳad tunkiru'l-‘aynu ḳaw‘a aṣ-ṣamsi min ramadin wa tunkiru l-ḡamu
ta‘ma al-mā‘i min saḳami feḥvāsınca³¹ ihāle-i ṣem‘-i taḥḳīḳ ve ibḳād-ı
ṣem‘-i tedḳīḳ etmemiştir
kavlehu ve bu rābitanıñ vüçüdını bulmak için kütüb-i tefāsīr ve eḥādīs
ve kütüb-i şūfiye mütāla‘a ve tefīṣ olunmuştur {20} bir yerde ṣerī‘atda
vüçüdını müfīd bir şey’ bulunmamıştır belkē müte‘aḥḥurinden cümle-i
şūfiyenin ihdāṣ eylediği tevḥīde münāfi dінде bir fitne-i ‘azīmedir intihā
bu maḳūle **yār nazdīktar az man bemanast va in ‘acabtar ke man az vey**
dūram
ve kezālik *yarā aṣṣarun fāḳin wa lā yurā mā naḳuṣa ‘alā zufrihi*
ḳabīlindendir [512]
çünkē ey benim efendim
kütüb-i tefāsīr dedigimiz ayāt-ı ḳur‘āniyeyi tefsīr ve te’vīl eden kitāblar
oldığı şüretde
asta‘īdu bi'l-Lāhi yā āyyuhā allāḳina āmanū ittaḳi l-Lāha wa kūnū ma‘a
‘ṣ-ṣādīḳīn āyetinden³²
ve kezālik *wa arka‘u ma‘a ‘r-rāki‘in*³³
ve kezālik *fi ulā‘ika ma‘ allāḳina an‘ama l-Lāhu ‘alayhim* āyetinden³⁴
ve kezālik *wa btagi ilayhi l-wasilata* āyetinden³⁵
ve kezālik *law lā-an ra’y burhāna rabbihi* āyetinden³⁶ daha ziyāde ne
vecihle delīl olabilür *

³¹ The poem *Amīn taḳakkuri cayrānin bi-dī salami* of the Sufi poet Al-Būṣīrī (1212–1294).

³² Qur’an 9:119.

³³ Qur’an 3:43.

³⁴ Qur’an 4:69.

³⁵ Qur’an 5:35.

³⁶ Qur’an 12:24.

eger dërsek işbu âyetlerden her birerleriniñ [!] sebep-i nüzûli ve delâlet-i zâhiriyeleri başka başka iken ne vecihle râbıta-ı şerîfeye delîl olabilür imdi ayât-ı kûr'ânîye ve eḥâdiş-i nebevîyede her aḥkâmıñ gerek aḥkâm-ı zâhirîye ve gerek bâtınîyeniñ zâhiren delîlleri bulunmuş olsa istinbâṭ-ı aḥkâm-ı zâhirîye içün 'ilm-i zâhirde müctehidlere ve aḥkâm-ı bâtınîyeniñ istinbâṭı {21}içün 'ilm-i bâtında müctehid ve aşḥâb-ı ṭuruk-ı 'alîye olanlara hiç ḥâcet mess etmeyüb herkes kendi istiḥrâcıyla 'amel ederlerdi bâ ḥuşuş kıdvetü 'l-müfessirîn [513] 'allâme-i Beyzavî beyyaza 'llâh vechehü 'n-nürânî ḥâzretleri sûre-i baḳaramıñ tefsîrinde *asta'ıdu bi'l-Lâhi allaḍi ca'ala la-kumu ul-'arda firâşan wa's-samâ'an binâ'an* âyet-i kerîmesini bi'l-ma'nâ ez-zâhiri tefsîr buyurduḡdanşoñra³⁷ İbni 'Abbâs raḡa 'llâhu 'anhudan ve ḡayriden rivâyet ederek buyururlar kè Kûr'ân-ı Kerîmiñ her bir âyetiniñ tefsîr-i zâhirîsi olduḡ gibi te'vîl-i bâtınîsi de vardır imdi her bir âyetiñ te'vîl-i bâtınîsi olduḡ taḳḍirce ayât-ı mübeyyinât-ı mezkûre 'ayn-ı râbıta-ı şerîfeye edille-i ḳavîyedirler ve kütüb-i eḥâdişden Ekmelü'd-dîniñ Şerḥ-i Meşâriḳinde³⁸ ve İbn Ḥaceriñ Şerḥ[-i] Şemâ'ilinde ve sâ'ir kütüb-i mu'teberede zıkr olunub be-maşarḥâ bu maḥallda zıkr olunsa vaḳt-i ḡayr-i müsâ'id ve bir ḳaç varaḳa-ı kâḡıd müsâ'ade etmeyecek olan delîllerden daha ziyâde ne vecihle delîl olabilür * ve kütüb-i taşavvufda Bâyezîd Bisṭâmîniñ *man lam yakun lahu şay'un faşîhahu şayṭânun* ḳavlından³⁹

³⁷ Qur'an 2:22.

³⁸ Possibly *Mabâriḳu'l-Azhâr fi Şarḥi Maşâriḳi'l-Anvâr* by 'Abd al-Laṭîf b. Firişte, also known as İbn Melek, who lived in the fourteenth and perhaps early fifteenth century in Western Anatolia. This work, however, is on prophetic traditions and no commentary of the Qur'an.

³⁹ Abû Yazîd Ṭayfûr b. 'Īsâ al-Bisṭâmî, ecstatic Sufi of the ninth century.

ve Һazret-i Mevlānānīn * **za ānke bā ‘aqlī çü ‘aqlī caft şod** [514] **māne‘-e bad fi'l ve bad goft şod** Һavlından⁴⁰

ve İmām-ı Buşirīnīn *man lī* {22} *barida camāhīn min ğawāyihā kamā yuraddu camāhu'l-hayli bi'n-nacim* Һavlınıñ lüzüm-ı rābıta-ı mürşide delāletinden⁴¹

ve āzāb-ı zıkrī ‘add vü şümār buyurur iken āzāb-ı zıkrīn yedincisi mürīd şeyh-i kāmilini hīn-i zıkrinde iki göziniñ öñünde taḥayyül étmesidir ve bu bābda ekadd āzāb ve menşe‘-i feyz-i rabbü'l-erbāb budur * buyurmasından⁴²

ve ‘allāme Seyyid Şerīf Curcānīnīn Şerḥ-i Mevākıfınıñ āhırında evliyānıñ şüretleri mürīdine zühür éder ve anlar daḥi ol şüret-i mürşidden aḥz-ı feyz éderler diyerek taşrīḥ buyurmasından⁴³

ve Monlā Cāmī Һuddise sirrehu 's-sāmī⁴⁴ ve İsmā‘īl Һaḫḫī Һuddise sirrehu 'n-naḫī Һazretleriniñ zıkrīn iki Һarīki vardır birisi rābıtaadır deyü⁴⁵ buyurmalarından

ve Ebū Sa‘īd Һādīmī Һuddise sirrehu 's-sāmī risāle-i maḥşüşesinde *fa taḥayyalu şurat an-nabiyyi şallā'llāhu ‘alayhi wa-sallama aw şurata şayḥihi* deyü buyurmasından⁴⁶ daha ziyāde ne vecihle delīl olabilür

ya‘nī bu zāt-i münkir munzafāne [515] müfāla‘a étmiş olsa

daha ziyāde *ḥazā ḥişnu Allāhu min al-ḥadīdi* Һabilinden deliller bulur

zīrā faḫīr bu zātı görmedim ammā şöyle ḥüsn-i zann éderimkē

bu zāt bir ‘ālim-i rāsīḥ ve Һaşbu 'l-ceyb-ı beşerī eṫrāf ve eknāfa medd-i ḡuşn eylemiş bir zātdır

⁴⁰ Mavlānā Calālo'd-Dīn Rūmī (1207–1273) mystic and poet, originator of the Mevlevi tradition.

⁴¹ Aḫmad b. Abū Bakr al-Buşirī (1361– ca. 1494/97).

⁴² Abū'l-Mawāhib aş-Şa‘rānī (d. 1565), *An-Nafaḫātu'l-Ḳudsiyya fi Bayāni Ḳawā‘idi 'ş-Şūfiyya*.

⁴³ As-Sayyid aş-Şarīf ‘Alī b. Muḫammad al-Curcānī's (1339–1413) commentary on al-İcī's *al-Mawākıf*.

⁴⁴ Persian poet (1414–1492).

⁴⁵ Probably the Celvetī sheikh Bursevī İsmā‘īl Һaḫḫī (1653–1725).

⁴⁶ 1701–1762, Naḫşibandī sheikh and ‘ālim active in Central Anatolia.

ve bu fakîr ol zâta nisbet ile min hayṣu 'l-'ilmi necir 'ummani fi pâyânîñ sâhilinde bir çare mu'atṭal-i bî â gibimidir

ancaḡ tevfiḡ-i {23}bârî başḡa bir şey'dir wa man lam yac'alu 'l-Lâhu lahu nûran fa-mâ lahu min nûrin al-ḡamdu li'l-Lâhi alladı ḡadâṣâ li-hazâna wa mâkunnâ li-nahtadiya law lâ ân hadaynâ 'l-Lâhu⁴⁷

ḡavlehu ey birâder-i 'azîz eger dersen sen zâhir-i [!] 'ulemâsısın bâṭın yüzine ittilâ'ın yokdur cevâb [!] bu 'abd-ı 'âciz tarîk-i Hâlidîyeden ba'de'l-icâzet ḡilâfeti var idi ve bir teveccühte yedi sekiz müridânı ıḡmâ ederken bu râbıta-ı denîye [!] sebîline terkine hâdî-i hidâyet eyledi intihâ

bu zât tarîk-i Hâlidîye-i Nakşbenîyeniñ mîzâb-ı nûrânîsinden cereyân eden feyz-i ilâhiden nûş edüb in şahḡa ḡavlehu yedi sekiz müridânı [516] bir teveccühte ıḡmâ eder iken terk etmek-liginden sâ'ir ihvân-ı bâ safânñ terk etmesi lâzım gelmez

zîrâ ḡâfız-ı Şîrâzîniñ **düş az masced-e sūye mayḡâne âmed pîr-i mâ çîst yârân-ı tarîḡat ba'd az in tadbîr-i mâ** beytiniñ⁴⁸ delâleti

ve Şeyḡ Ferîdü'd-Dîn-i 'Atṡârîñ **seyḡ-i san'ân bud şeyḡ-i muḡterem bâ mürid-i câr-ı sadândır ḡaram** ilâ ahîri 'l-hikâye ebyâtınıñ⁴⁹ delâleti

ve 'âlim-i niḡrîr ve Bel'am-ı bin Ba'ûr ḡikayeleriniñ 'Arabî ve Farsî manzûm ve mensûr kitâblarda beyân olunan vuḡû'ât-ı ḡarîbeniñ delâletleriyle

nice büyükler ibtidâ' li-ḡikmetin şahbâ-yı şafâ-yı esrârı nûş edüb ve kendülerinden nice vuḡû'ât-ı ḡasene zuḡur edüb ba'dehu yine li-ḡikme da'ire-i evliyâdan ḡurûc edüb maṡrûd olmuşlardır

ve hemdaḡı bu zâtda bir ana niyyet {24} ve teferrüd ve taḡarrur da'vâları zuḡur etmiş gibi ḡorinür

zîrâ eklâmlarından öyle fehmi olunur hafızanâ'llâhu te'âlâ bu ana niyyet fenâ şeydir

bu dünyâda *asta'ıd bi'l-Lâh ve fawḡi kulla zî 'ilmin 'âlimun*⁵⁰ ḡavli ilâhîniñ şehâdetiyle nice [517] 'âlimler ve mütteḡiler ve zâhidler vardır

⁴⁷ Qur'an 24:40.

⁴⁸ Şamsu'd-Dîn Moḡammad ḡâfez (ca 1315–1390), Persian lyrical poet.

⁴⁹ Farîdu'd-Dîn Muḡammad 'Atṡâr, mystic of the twelfth and early thirteenth century.

⁵⁰ Qur'an 12:76.

lâkin her birerleri köşe-i maḥvîyetde ve ceyb-i tezellülde ser-fürü edüb
irtişâd-ı rızâ'ullâh ve rîzâ'-ı evliyâ'ullâh edüb otururlar
bâ ḥuşuş bu ṭarîkat-ı güzîde-i ziyâ'iyeniñ ravzasında tefekküh-i esrâr
eder nice 'ulemâ'-ı mehere ve kirâm-ı berere vardır ke
ḥafızanâ'llâhu te'âlâ isnâneha anlarıñ rûḥâniyetleri ḳahr be-ḳahri'llâh
eder
bu zât bulmuş bulmuşda ehl-i tevḥîdi ve ehl-i derd-i bî dermân aşḳ-ı
ilahîyi bulmuşke
anlara ehl-i bid'at ve ehl-i büt diyerek eṭrâf [u] eknâfa neşr-i risâle edüb
herkesiñ i'tikâdını taḥlîc etmege ḳalkışmış eger bu zât er ise ḳalkub
tevḥîd-i subḥâniden ırâz edenleri dâ'ire-i taşdıḳ-i şamadânî-ye da'vet
etsün
ve ḳabûl etmeyenler ile muḥârebe ve muḳâtele etsün
ve daha nice münkirât-ı fâḥişeniñ def'ine sa'y etsün
ḥâşilî herkes mültezimi olan mâddenîñ nuşreti içün mıḳdâr-ı mâcerâ
lisâna gelen söylemek 'âdetden olmaḡla
ḳayd ü [518] ḳuyûda ve me'ḥazlara mürâca'at etmege
Filibede misâfir bulunub vaḳtimiz oldıḡından iki sâ'at mıḳdârı zamân-ı
yesîrde bu ḳadarcık [!] kelimât-ı meşhûrenîñ taḥrîrine ḥvâcegân-ı
kirâmîñ himmet-i rûḥâniyetleri ve maḥz ḥazret-i mevlâ-yı müte'âlîñ
tevfîḳiyle ibtidâr ḳıldı
ḥuzmâ şafâ da' mā keder ve selâmu 'alâ min ittibâ'a'l-hüdâ